

դպրոցում ոչ աւել 10—15 հոգի, այն էլ ոչ-ամենքը կանխատուր են յաճախում:

Եւ այժմ ինչ լոգիկայով պահանջել ուսուցիչից, որ այլ ևս մի ամիս պարտադրուեալ շարունակէ, գուցէ վերջնաւոր, միայն դասարկ դասարկին համար:

Այդպիսով եւ կապէի այն պարունակին, որոնք ոչ գիւղն են ճանաչում և ոչ նոյնիսկ գիւղական դպրոցի երեսն են տեսել, այս քաղաքիւրը. «He знает броду, не суйся въ роду»:

XXIX

Ունեցի ատացուածք է, բայց հայերին համար չէ ամով:

Հայը էնցիկլոպեդիստ է, դա մի չի գիտէ, «իլլումինաւ էնցիկլոպեդիստ»:

Բայց հարցնէ իրան՝ նա ձեռք կառի, որ ինքը գիտնական է և ունի գիտնական աշխատանքներ:

Եւ եթէ թերթէք այդ գիտնական աշխատանքները, դուք կը տեսնէք, որ դա հայկական գիտութիւն է և ազգայնաբար զբաղւած գիտութիւն:

Գիտէ՞ք որն է ազգայնաբար գիտութիւնը:

Եթէ մէկը ասի, որ հայ գրականութեան մէջ կան մեծ թագնաւոր գանձեր:

Երբ հայ ճարտարապետութիւնը հակադասութիւն է արած եղել անցեալում և նոյնիսկ ապրիլ է օտար ճարտարապետութեան վրայ:

Երբ ձեռք ապացուցեն, որ Աղամը հայերէն է խօսել (թէ և դուրսը թէ մէկը այժմեան ժամանակներում հաստատաբար Աղամի ազգայնացի կամ վանեցի լինելով):

Երբ ձեռք ոգևորւած ասեն՝ «մեր գեղարուեստը, մեր գիտութիւնը, մեր երաժշտութիւնը, և վերջ ի վերջոյ էլ, թրմախ, արջի նման ձեռք առնելով խիստին—իմացել, որ դա հայ ազգային գիտութիւն է և ազգային գիտականը ձեռք արջի ծառայութիւն է մատուցանում:

Իսկ գիտէ՞ք ինչն է հայ գիտութիւնը:

Հայ գիտութիւնը ասել է, որ այսօրինակ տղան, դիցուե՛ք, կամ մի բարձր վրան գրած արձանագրութիւն, նրա կէտը արդէն հաստատ, և ան հայ գիտականը վերծառնում է:

«Կատօքն Աստուծոյ (...եղծեալ) շին (...ևղծեալ) ցաւ (շինեցաւ)...»:

Կատ ֆրանսիական հայագէտ, Carriere-ը ասել է Ուրբանացու համար այս, իսկ Օկա-ֆորդի համալսարանի պրօֆ. Conebier-ը ասել է այս և այլն:

Իսկ երբ հարցնում էք հայ գիտականին՝ «Իսկ որն է ինչ ես ասում»:

«Շտէ՛ք բա, ինչ որ ասող մասին դրած կայ»:

Այդպիսով հայ գիտականի գլուխը մի հասարակ ապակի է, որի մէջով նոյնիսկ օրերիչ հասարակութիւնը չեն կտրուում և սակայն տալիս, ուր միայն ինքը ճառագայթներ ունենայ և իր սպիկարը տալ:

Ամբողջ հայ գիտութիւնը կոմպլեքսիստ է և վառ, անմոռ, անբողբոջ անհասկալի կոմպլեքսիստ, ինքնուրոյն միտք, ինքնուրոյն դատողութիւն և եղբակցութիւն մենք չունենք:

Մենք գնում ենք ուրիշի պոչով, մենք ընդօրինակող ենք:

Մենք գեղարուեստագետ՝ նկարիչ չենք, մենք ներկարար ենք:

Եւ ներկում ենք անաստուած, անխիղճ կերպով:

Ասորի, անգլիս:

Հոգ չէ, որ մեր վրձինը եղծանի և անեղծանելին, սրբի և անսրբին:

Իսկ հայկական վրձին է:

Իսկ հայկական գիտութիւն է:

XXX

Ներկայ էի այս օրերս Ազգաբնակչան Բնկերութեան լաշիւնում, ուր չոգ և խեղդուեց օրում «բարտաբար երեսաց լաւ» Աւարակիտի հայկական ճարտարապետութեան մասին գիտնական հետազոտութիւնը կամ—ինչպէս ինքը ասաց 3—4 ժամ մեղ տանջելուց յետոյ—անձնապատասխանութիւնը, որ ինքը ասածին է, որ այդպիսի նորութիւններ է ատու հայկական ճարտարապետութեան մասին:

Վիճաբանութիւններ պարզեցին, որ դա մի հաւաքածու է գանազան հայկական ճարտարապետական գիտութեան:

Գործերն լեռնաբեր ունի իսկ ցոյց տըւեց, որ բնիկներն ու մարտնչաւորութիւնը խառնում է քանդակագործութեան հետ և կտորի վրա գործուածը ընդունում է արվեստագիտութեան տիպ:

Իսկ Ս. Թաւայանը, որի բանաստեղծութիւնը ասելի հետաքրքրական էր, բան բե-ֆրեսկոն գործածը, մի շարք ապացոյցներով ցոյց տուեց Աւարակիտի խոշոր սխալները և կատարելապէս գիտութեան բացակայութիւնը նրա գիտական աշխատութեան մէջ:

Եւ հաւատացէ՛ք, դուք և շնորհակալ կալիք ինչ լինել Աւարակիտի նրա հետաքրքրութեան համար հայկական ճարտարապետութեամբ, եթէ նա համեստօրէն ասէր, որ դա հոս կոմպլեքսով ինքն է և ինքը ոչ մի յանգստութիւն չունի չը լայն ճշմարտութիւններ ասել հայկական ճարտարապետութեան մասին, բայց երբ նա հրամայում է իր ժողովածուն իրել մի գիտնական աշխատութիւն, այդ դէպքում պէտք է ասել նրան՝

He знает броду, не суйся въ роду.

Յակովբ Գնչեան

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԳԻՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Բ ա թ ու մ, 30 մայիսի

Շատ ցաւալի պատկեր է ներկայացնում Բաթումի հայ հասարակական գործունէութիւնը: Ենթադրելով պարզեց տակ, զարգող, փակման վտանգի առաջ, Կ. Ն. Բ. Ընկերութ. տեղական ճիւղի վարչութիւնը գրեթէ կազմալուծված, իսկ հայ հասարակութիւնը ընտա անտարբեր:

Երեկ, շաբաթ, մայիս 29-ին, երեկոյեան ժամը 7-ին, Կ. Ն. Բ. Ընկ. տեղական ճիւղի վարչութեան ընդհանուր ժողով էր նշանակված: Այս չորրորդ անգամ էր հրաւիրվում: Ամեն անգամ էլ չէ կայացել ընդամենը 5—6 անգամ հաւաքովեւ պատճառով: Այս անգամ էլ ժողովը բացվեց 8—9 անգամի ներկայութեամբ: Գործի նախագահ ընտրվեց Դ. Մելիս, իսկ քարտուղար՝ Մկրտչեան: Ժողովը պիտի զբաղվէր վարչութեան և վերապատգ. յանձնաժ. անդամների ընտրութեամբ: Վարչութեան մի անդամը՝ Յ. Սուր-գաբեան պաշտօնով քաղաքից տեղափոխված է, նախագահ Գ. Մելիք-Շահնազարեան և անդամ բժ. Մելիք-Սուրբաբեան հրամար-վում են, մնացած անդամները՝ Ա. Զիլիկի-րեան, Յ. Փիլոյան: Ժողովի էլ չէին եկած: Յայտնվեց որ քաղաքից պաշտօնով տեղափոխված և վերապատգ. յարձանատւ զուլի երկու անդամը՝ Կ. Մակարեան և Ս. Կարապետեան. մնացած է միայն մի անդամ՝ Դ. Ալիխանեան, որ, լինելով միայնակ, զբաղված է հարաւորութիւնից վերա-ընկերութեան հեթարկելու վարչութեան հա-շիւները: Ներկայ եղողները գտնում էին, որ քանի որ կանոնադրութեան հիման վրա այս ժողովը վաւերական է ու կարող է ընտրութիւններ կատարել, պէտք է այլևս առանց սպասելու ուղղակի դիմել ընտրութիւններին, մասնաւորապէս որ նախագահը և միւս անդամը պնդում էին իրանց հրաժարակարգի վրայ, որով և խառաւ անհաս-րին էր դատում վարչական կազմի գոյու-թիւնը: Մինը գտնում էր, որ ծիծաղելի է 8—9 հոգով գրեթէ նոյնպէս պաշտօնան-րի ընտրութիւններ կատարելը, ուստի և ինքը մնաց ձեռնպահ: Զ. Նախագահը, գրե-նելով միանգամայն անպատասխանաբար այսքան քիչ հոգով և առանց կանխապէս խելո հաշիւների մասին վերապատգ. յանձնաժողովի գեկուցումը՝ պաշտօնան-րի ընտրութիւն կատարելը, առաջարկեց ժո-ղովին դիմել ներկայ եղող տիկնիկներին, Դ. Լալիսեանին, Ա. Չուրախեանին և Ս. Գապարեանին, առնելով իրանց հետ և մի չորրորդի՝ երկու խմբի բաժանվել և ներկ-թիւն քաշել դիմելու անդամազգումը բոլոր անձերին և խնդրել թէ վճարելու իրանց անդամական վճարները և թէ առաջիկայ շաբաթ օրը գալու ընդհանուր ժողովին: Իսկ հետ միաժամանակ ընտրել երկու հոգի վե-րապատգ. յանձնաժողովի ժամանակաւոր անդամներ, որ Ալիխանեանի հետ միասին ընեն լիարժեք հաշիւները և առաջի-կայ ժողովին գեկուցեն: Այս առաջար-կութիւնը միաժամանակեանք ընդունվելով, փակվեց ժողովը: Մնում է սպասել յաջորդ ժողովին:

Այսօր, կիրակի, մայիսի 30-ին, նշանակ-ված էր ծիսական ընդհանուր ժողով: Օրա-կարգի խնդիրներն էին երեցփոխ Ա. Սար-եանի հրաժարականը, երեցփոխ 1909 թ. հաշիւների ընտրութեան մասին գեկուցումը և դրոշմագրական հոգաւորական վճարները: Հայ-նելու խնդիրը: Ժողովի նախագահ ընտրվեց Կ. Մելիս, իսկ քարտուղար Ս. Մկրտչեան: Ժողովին մասնակցում էին 40 ծիսական: Ամենից առաջ յարուցվեց սովորական հար-ցը՝ վաւերական է արդե՞ր այս ժողովը թէ՞ ոչ: Կամ որ կանոնադրութեամբ պէտք է ընթանա, Փոխարքայի թէ՞ ծիսական: Եւ այս սովորական հարցերը 1/2 ժամից ասելի-զբաղեցնելով ժողովականներին, որոշվեց ժողովը համարել վաւերական՝ հիմնովումով այն արդէն ընդունված վճի վրայ, որ Բա-թումի մէջ քանի որ կանոնը չեն օգտուում իրանց ձայնից, ուստի իրանց ձայնից, թիւր կանոնի է նկատի ծիսական ընդհանուր ձայնիչի հաշուում: Այս հաշուով 40 հոգու-նեկայութիւնը համարվում է երկրորդ հրաւիրով կազմված ժողովի համար վաւե-րական:

Նախագահը դրեց առաջինը դրոշմա-պատկան հոգաւորական վճարները: խնդիրը Այս մասին կարողացվեց ծիսական հոգաւոր-աժութեան գեկուցումը՝ որից երևաց, որ հո-գաւորութեան հրաւիրով կազմված խոր-հրդակցութիւնը, որին մասնակցել են թէ՛ զարգի պարզեց, որ երեցփոխ իր սովորա-կան եկամուտով միշտ ծածկել է և ծածկում է իր սովորական ծախսերը: Բայց երբ ե-րեցփոխը կամ հոգաւորաժութեան առանց ծիս-ական ժողովի և հոգաւոր իշխանութեան թու-րութեան, ինքնապաշտ, իրանց իրաւուն-քից դուրս, ձեռնադրուեց ինչին այլևս այլևս չլինութիւններին, խոստանալով իրանց՝ կողմ-

նակի միջոցներով ծածկել այդ ծախսերը, բայց չէր կարողանալով, կը ընդունէր պարտքը: Կը բարեկեցի երեցփոխ վրայ այդ դէպքում արգար չէ պատճառ բռնել եկամուտների քշութիւնը և ձգել հետանալ: Աւստի որոշ-վեց՝ ա) յանձնել երեցփոխ Սարեանի պաշ-տօնալիարութեան ընտրել հաշիւները վերա-ստուգող յանձնաժողովի քննութեանը, պար-տաւորեցնելով յանձնաժողովին երկու շա-բաթվայ մէջ նախաժողով անցրելու և գեկուցանել ժողովին: Բ) առաջ արկել երեց-փոխ Սարեանին առաջիկայ ժողովին ներ-կայացնել իր ցանկացած գործունէութեան ծրագիրը: Սրանից յետոյ ժողովը վերա-ստուգող յանձնաժողովի կազմը գործադրու-նապատկով ընտրելու ևս երկու անգամ Գ. Մակարեան և Ա. Գաւրաճեանին: **

Բ ո թ Մ ա յ ի ս, 31 մայիսի

Մայիսի 30-ին Բուժայիտի հայոց եկ-ծիս. զարգիցի գահիւնում տեղի ունեցաւ ծիսականների ընդ. ժողով: Ժողովը երկրորդ անգամ էր և պէտք է վճարէ մի խիստ կարեւոր և լուրջ հարց: Դա գերեզմանատան հարցն էր: Անցեալում Բուժայիտում ուղ-հարկները հայեր և կաթողիկոսի ու-նեցել են առանձին-առանձին գերեզմանա-տներ: Այժմ բոլորը միասին մի գերեզման-նատուն ունեն մասերի բաժանումով: Տիրելի երկու ազգութիւնները կատարեալ տէր են իրանց հին գերեզմանատներին, իսկ հայոց հեկեղեցին սեփականութեան նամար դիւն եւ դառն էր վարում: Վերջապէս նորին եկե-ղեցին դատը վատակեց և տէր դառաւ մի հաւաքի տարածութիւն գետին, որն արդէն ընկել է քաղաքի մէջ: Մի քանի անգամ հ-դան ծիս. ժողովներ թէ՛ ինչ անեն այդ գե-տինը: Շատերը կարծիք յայտնեցին կապա-րով տալ: Երան ասողներ, որ գետինը ծախ-վի յօղուտ եկեղեցու, բայց կային և պնդող-ներ, որ գետինը յանձնվի արդատ ընակիչ-ներին, որպէս զի նրանք տներ շինեն և հա-տաւանին այնտեղ: Սակայն՝ ժողովները ոչ մի եղբակցութեան չը յանդիմով՝ ցը-վում էին: Նորին մի քանի խնդիրներ, առանց որի լիարժեքութիւն ունենալով, սկսում են ինքնապաշտ գետինը բաժանել: Եւ գետինը բաժանում են ոչ թէ արդատ ու անակի-քանիքի վրայ, այլ արդարիւ մարդկանց, որոնք բաղաւր մէջ աղբիւր տեղ չունեն: Ժողովին նախապահում էր ինքն Ս. Գալան-թիւնը: Ներկայ էր և այն մարդը, որին յանձնել էին գետինը և աղբիւրում էր, որ ինքն արդէն նրեթեղին առել է տուն շինե-լու համար և երեք չի հոսանք այնտեղից: Գետինը յանձնելուն խիստ հակառակեց եկե-ղեցու երեցփոխը և փաստերով հաստատեց, որ ծիսականները, առանց հոգ-իշխանութեան թոյլտւութեան, ձեռնառն չեն եկեղեցու սեփականութիւնը ինքնապաշտ բաժանել: Եւ Կանոնադրութեան իրաւաբան է Գետինը յանձնողները պնդում էին և իրանց արդա-րացում էին նրանով, թէ գետինը բաժա-նել են, որպէսզի նրա վրա ընակիչները հսկողութիւն ունենան և պահպանեն գետ-նը յանձնապաշտութիւնից: Վերջապէս երկու-րդականները և իւրա հասցեին ուղղած վի-րաւորանքներից յետոյ՝ ժողովը վճից դի-մել հոգաւոր իշխանութեան և նրա թույ-տութիւնը խնդրել հոգաւոր բաժանելու հա-մար, իսկ մարդկանց այն վիճակներ, որոնք առաջացել են նրեթեղին առնելով և շինու-թիւնների նախապատրաստութիւնի տե-հնելով, առնել Ն. Բալանթարեանից, Յ. Ա-միրադիանից և տէր-Գեորգ քահանայից, եթէ հոգաւոր իշխանութիւնը մերթէ եկեղե-ցապատկան գետինը բաժանելու լուրջրը: Մենք հաստատ համոզված ենք, որ գետինը բաժանելով՝ այդ սեփականութիւնը եկեղե-ցու համար կորած պէտք է համարել ընդ միշտ: Այդ բանում համոզուելու կան շատ օրինակներ, բայց մենք թւումք միայն մէկը: Այդ նոյն եղանակով էլ Թիֆլիսի վաճիթ եկեղեցին իր դիմաց գտնվող դիւանի վրա ընակիցները էր մի քանի արգետն ընտանիք-ներ, բայց երբ հարկաւոր եկաւ Ներսիսեան դպրոցը համար շինութիւն շինել, հոգաւոր կառավարութիւնը ոչ թէ կարողացաւ մաք-րել առաջ գետինը, այլ գաղտնաբեր գործը տանել տեղից, որով թէ գետինը կորցրեց և թէ զբաղական չէ կրեց: Այդի առաջ ունենալով այսպիսի հանգամանքներ, մենք համոզված ենք, որ հոգաւոր իշ-խանութիւնը կարողանալու էր մերթէ գե-տինը բաժանելու: Բուժայիտի ծիսականները խնդրեցին:

Ս. Նազարեան

Երեւանի փոխ-թեմական իտերն է Սու-րբաբեանի հրաւիրով մայիսի 27-ին սկը-վեց Երեւանի թեմ. պատգամաւորների ժո-ղով թեմ. դպրոցի գահիւնում:

Վերջինիս պատգամաւորների ժողովի նստաշրջանի պաշտօնական նիստը բաց ա-րեց փոխ-թեմական մի ամփոփ ձևով: Ժողովը բացեց Երեւանի փոխ-թեմական ժողովի 1907-ի, 1907-ի և 1907-ի տարիների հաշիւնե-րի ընտրութեանը: Ժողովը ցանկութիւն յայտնեց գործը հեղացնելու համար ընտ-րել մի մասնաժողով, որ, ընտրութեան առ-նելով հոգաւորաժութեան ներկայացրած տե-ղապաշտը, իր եղբակցութիւնը գեկուցե-լու պատգամաւորների ժողովին: Այս վերա-ստուգել յանձնաժողովի համար ընտրվեցին ժողովի կողմից 4 հոգի:

Այս ժամանակի ուղ լինելու պատճառով որոշվեց ժողովը շարունակել երեկոյեան ժամը 6-ին:

Երեկ ժամը 6-ին նոյն հոգ. զարգիցի գահիւնում, ներկայութեամբ փոխ-թեմակա-լի ու ատենապետի և մասնակցութեամբ 63 պատգամաւորների՝ կայացաւ նոյն ժո-ղովի երկրորդ նիստը: Թեմ. խորհրդի կող-մից խորհրդի անդամ Ս. Տրդանեան կար-դաց թեմ. խորհրդի գործունէութեան հաշիւնները և առաջարկեց յատուկ յանձ-նապաշտների միջոցով մանրամասն ծա-նոթանալ զրկումներին: Իսկ վերա-ստուգել յանձնաժողովի համար ընտրվեցին ժողովի կողմից 4 հոգի:

Այս ժամանակի ուղ լինելու պատճառով որոշվեց ժողովը շարունակել երեկոյեան ժամը 6-ին:

Երեկ ժամը 6-ին նոյն հոգ. զարգիցի գահիւնում, ներկայութեամբ փոխ-թեմակա-լի ու ատենապետի և մասնակցութեամբ 63 պատգամաւորների՝ կայացաւ նոյն ժո-ղովի երկրորդ նիստը: Թեմ. խորհրդի կող-մից խորհրդի անդամ Ս. Տրդանեան կար-դաց թեմ. խորհրդի գործունէութեան հաշիւնները և առաջարկեց յատուկ յանձ-նապաշտների միջոցով մանրամասն ծա-նոթանալ զրկումներին: Իսկ վերա-ստուգել յանձնաժողովի համար ընտրվեցին ժողովի կողմից 4 հոգի:

Այս ժամանակի ուղ լինելու պատճառով որոշվեց ժողովը շարունակել երեկոյեան ժամը 6-ին:

Երեկ ժամը 6-ին նոյն հոգ. զարգիցի գահիւնում, ներկայութեամբ փոխ-թեմակա-լի ու ատենապետի և մասնակցութեամբ 63 պատգամաւորների՝ կայացաւ նոյն ժո-ղովի երկրորդ նիստը: Թեմ. խորհրդի կող-մից խորհրդի անդամ Ս. Տրդանեան կար-դաց թեմ. խորհրդի գործունէութեան հաշիւնները և առաջարկեց յատուկ յանձ-նապաշտների միջոցով մանրամասն ծա-նոթանալ զրկումներին: Իսկ վերա-ստուգել յանձնաժողովի համար ընտրվեցին ժողովի կողմից 4 հոգի:

Այս ժամանակի ուղ լինելու պատճառով որոշվեց ժողովը շարունակել երեկոյեան ժամը 6-ին:

Երեկ ժամը 6-ին նոյն հոգ. զարգիցի գահիւնում, ներկայութեամբ փոխ-թեմակա-լի ու ատենապետի և մասնակցութեամբ 63 պատգամաւորների՝ կայացաւ նոյն ժո-ղովի երկրորդ նիստը: Թեմ. խորհրդի կող-մից խորհրդի անդամ Ս. Տրդանեան կար-դաց թեմ. խորհրդի գործունէութեան հաշիւնները և առաջարկեց յատուկ յանձ-նապաշտների միջոցով մանրամասն ծա-նոթանալ զրկումներին: Իսկ վերա-ստուգել յանձնաժողովի համար ընտրվեցին ժողովի կողմից 4 հոգի:

Այս ժամանակի ուղ լինելու պատճառով որոշվեց ժողովը շարունակել երեկոյեան ժամը 6-ին:

Երեկ ժամը 6-ին նոյն հոգ. զարգիցի գահիւնում, ներկայութեամբ փոխ-թեմակա-լի ու ատենապետի և մասնակցութեամբ 63 պատգամաւորների՝ կայացաւ նոյն ժո-ղովի երկրորդ նիստը: Թեմ. խորհրդի կող-մից խորհրդի անդամ Ս. Տրդանեան կար-դաց թեմ. խորհրդի գործունէութեան հաշիւնները և առաջարկեց յատուկ յանձ-նապաշտների միջոցով մանրամասն ծա-նոթանալ զրկումներին: Իսկ վերա-ստուգել յանձնաժողովի համար ընտրվեցին ժողովի կողմից 4 հոգի:

Այս ժամանակի ուղ լինելու պատճառով որոշվեց ժողովը շարունակել երեկոյեան ժամը 6-ին:

Երեկ ժամը 6-ին նոյն հոգ. զարգիցի գահիւնում, ներկայութեամբ փոխ-թեմակա-լի ու ատենապետի և մասնակցութեամբ 63 պատգամաւորների՝ կայացաւ նոյն ժո-ղովի երկրորդ նիստը: Թեմ. խորհրդի կող-մից խորհրդի անդամ Ս. Տրդանեան կար-դաց թեմ. խորհրդի գործունէութեան հաշիւնները և առաջարկեց յատուկ յանձ-նապաշտների միջոցով մանրամասն ծա-նոթանալ զրկումներին: Իսկ վերա-ստուգել յանձնաժողովի համար ընտրվեցին ժողովի կողմից 4 հոգի:

Այս ժամանակի ուղ լինելու պատճառով որոշվեց ժողովը շարունակել երեկոյեան ժամը 6-ին:
